

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र

महासभाको १६ डिसेम्बर १९६६ को प्रस्ताव २२०० ए १९६६ बाट ग्रहण गरी
हस्ताक्षर, अनुमोदन तथा सम्मिलनकालागि खुला गरिएको
लागू भएको मिति: धारा ४९ अनुसार, २३ मार्च १९७६

प्रस्तावना

यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरू,

संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्रमा निर्दिष्ट सिद्धान्तहरू अनुसार मानव परिवारका सम्पूर्ण सदस्यमा अन्तरनिहित मर्यादा तथा सम्मान एवं नैसर्गिक अधिकारहरूको मान्यता नै विश्वमा स्वतन्त्रता, न्याय र शान्तिको आधार भएको कुरालाई विचार गर्दै,

मानिसमा अन्तरनिहित मर्यादाबाट नै यी अधिकारहरू निःसृत हुने कुरालाई मान्यता दिँदै,

मानवअधिकारहरूको विश्वव्यापी घोषणापत्र अनुसार भय तथा अभावबाट स्वतन्त्रता उपभोग गरिरहेका स्वतन्त्र मानव जातिको आदर्श प्रत्येक व्यक्तिले आफ्ना आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको साथै नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरू उपभोग गर्न पाउने अवस्था श्रृजना गरेमा मात्र प्राप्त गर्न सकिन्छ भन्ने कुरालाई मान्यता दिँदै,

संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्र अन्तर्गत मानवअधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको विश्वव्यापी सम्मान एवं पालनालाई प्रबर्द्धन गर्ने राष्ट्रहरूको दायित्वको विचार गर्दै,

अन्य व्यक्तिहरू तथा आफ्नो समुदाय प्रति कर्तव्य भएको व्यक्ति यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका अधिकारहरूको प्रबर्द्धन तथा पालनाकोलागि प्रयास गर्ने उत्तरदायित्व अन्तर्गत छ भन्ने कुरा महसुस गर्दै,

देहायका धाराहरूमा सहमत भएका छन् :-

भाग १

धारा १

१. सम्पूर्ण जनताहरूलाई आत्मनिर्णयको अधिकार छ । त्यस अधिकारको कारणबाट नै उनीहरू स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो राजनीतिक हैसियत निर्धारण गर्दछन् तथा स्वतन्त्रतापूर्वक आफ्नो आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक विकासमा लाग्दछन् ।
२. सबै जनताहरूले आपसी फाइदाको सिद्धान्त तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा आधारित अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक सहयोगबाट उत्पन्न कुनै दायित्व प्रति कुनै दुराग्रह नराखी आफ्नो लक्ष्यकालागि आफ्ना प्राकृतिक धन तथा स्रोतहरू स्वतन्त्रतापूर्वक उपभोग गर्न सक्नेछन् । कुनै अवस्थामा पनि कुनै जनतालाई उसको आफ्नो जीवन धान्ने उपायबाट बन्चित गरिनेछैन ।
३. गैरस्वशासित तथा न्यास इलाकाहरूको प्रशासनको उत्तरदायित्व भएका पक्ष लगायत यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरू आत्मनिर्णयको अधिकारको प्राप्तिको प्रबर्द्धन गर्नेछन् तथा संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्रका व्यवस्थाहरू अनुरूप सो अधिकारको सम्मान गर्नेछन् ।

भाग २

धारा २

१. यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरू आफ्ना इलाका तथा क्षेत्राधिकारभित्रका सबै व्यक्तिलाई जाति, वर्ण, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, जन्म वा अन्य हैसियतका आधारमा कुनै प्रकारको भेदभाव विना यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकृत अधिकारहरूको सम्मान तथा सुनिश्चितता प्रदान गर्न प्रतिज्ञा गर्दछन् ।
२. विद्यमान व्यवस्थापकीय वा अन्य उपायहरूले व्यवस्था भै नसकेको अवस्थामा आफ्ना प्रत्येक पक्षराष्ट्रहरूले आफ्नो संवैधानिक प्रक्रिया तथा यस प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्था अनुरूप या प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका अधिकारहरूलाई कार्यान्वयन गर्न त्यस्ता आवश्यक व्यवस्थापकीय वा अन्य उपायहरू ग्रहण गर्न आवश्यक कदमहरू चाल्ने प्रतिज्ञा गर्दछन् ।
३. यस प्रतिज्ञापत्रका प्रत्येक पक्षराष्ट्रहरू निम्न कुराको प्रतिज्ञा गर्दछन् :
 - (क) सरकारी हैसियतमा कार्य गर्ने व्यक्तिहरूबाटै उल्लंघन भए तापनि स्वीकार गरिएका आफ्नो अधिकार एवं स्वतन्त्रताहरू उल्लंघन भएको कुनै पनि व्यक्तिले प्रभावकारी उपचार पाउने कुरा सुनिश्चित गर्ने,
 - (ख) त्यस्तो उपचार दावी गर्ने कुनै व्यक्तिको आफ्नो अधिकार सक्षम न्यायिक प्रशासनिक वा व्यवस्थापकीय अधिकारीहरू वा राष्ट्रका कानुनी प्रणालीबाट व्यवस्था गरिएका अन्य कुनै सक्षम अधिकारीद्वारा निर्धारित गरी पाउने कुरा सुनिश्चित गर्ने तथा न्यायिक उपचारका सम्भावनाहरू विकसित गर्ने,
 - (ग) त्यस्ता उपचारहरू प्रदान गरिएमा सक्षम अधिकारीहरूले ती उपचारहरू लागू गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्ने।

धारा ३

यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरू यस प्रतिज्ञापत्रमा व्यवस्था गरिएका सबै नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरू उपभोग गर्ने पुरुष तथा महिलाको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कुराको प्रतिज्ञा गर्दछन् ।

धारा ४

१. राष्ट्रको अस्तित्वमा खलल पार्ने सार्वजनिक संकट र सोको विद्यमानता आधिकारिकरूपमा घोषणा गरिएको समयमा यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूले स्थितिको आकस्मिकताबाट अत्यावश्यक भएको हदसम्म मात्र यस प्रतिज्ञापत्र अन्तर्गत आफ्ना दायित्वहरू न्यून गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछन् । तर त्यस्ता उपायहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गत तिनीहरूका अन्य दायित्वहरूको प्रतिकूल हुनु हुँदैन र जाति, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म वा सामाजिक उत्पत्तिका आधारमा मात्र भेदभाव गर्ने कुरा त्यस्ता उपायहरूमा समावेश भएको हुनु हुँदैन ।
२. यो व्यवस्था अन्तर्गत धारा ६, ७, ८ (प्रकरण १ र २), ११, १५, १६ तथा १८ लाई न्यून गर्न पाइनेछैन ।
३. न्यून गर्ने अधिकारको उपयोग गर्ने यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पक्षराष्ट्रहरूले आफूले न्यून गरेका व्यवस्थाहरू त्यसो गर्नु पर्नाको कारणहरूको जानकारी संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव मार्फत तुरुन्त यस प्रतिज्ञापत्रका अन्य पक्षराष्ट्रहरूलाई दिनेछ । आफूले यस्तो न्यूनता अन्त्य गरेको मिति सम्बन्धी अर्को सूचना पनि सोही मध्यवर्ती मार्फत दिनेछ ।

धारा ५

१. यस प्रतिज्ञापत्रमा भएका कुनै पनि कुरालाई कुनै राष्ट्र, समूह वा व्यक्तिलाई यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका कुनै अधिकार वा स्वतन्त्रता नष्ट गर्ने वा ती अधिकारलाई यस प्रतिज्ञापत्रमा व्यवस्था गरे भन्दा बढी मात्रामा सीमित गर्ने उद्देश्य भएका कुनै क्रियाकलापमा संलग्न हुने वा कुनै काम गर्न पाउने अर्थ आउने गरी व्याख्या गर्न सकिनेछैन ।

२. यस प्रतिज्ञापत्रले यस्ता अधिकारहरू स्वीकार गर्दैनन् वा तिनलाई कम मात्रामा मात्र स्वीकार गर्दछन् भन्ने बहानामा कानुन, महासन्धिहरू, नियमहरू वा परम्पराका आधारमा कुनै देशमा स्वीकार गरिएका वा विद्यमान रहेका कुनै मालिक मावनअधिकारमा कुनै नियन्त्रण वा न्यूनतालाई ग्रहण गरिनेछैन ।

भाग ३

धारा ६

१. प्रत्येक व्यक्तिमा जीवनको अन्तरनिहित अधिकार छ । कानुनद्वारा यो अधिकारको संरक्षण गरिनेछ । स्वेच्छाचारी रूपले कसैको पनि जीवन हरण गरिनेछैन ।
२. मृत्युदण्डको उन्मूलन नगरेका देशहरूमा यदि गम्भीर अपराधहरूमा अपराध गर्दाको समयमा लागू रहेका कानुन अनुसार र यस प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्थाहरू तथा आमहत्याको अपराधको रोकथाम तथा सजाय सम्बन्धी महासन्धिको व्यवस्थाहरू विपरित नहुने गरी मृत्युदण्ड दिन सकिनेछ । सक्षम अदालतले गरेको अन्तिम निर्णय अनुसार मात्र यसतो दण्ड कार्यान्वयन गर्न सकिनेछ ।
३. जीवन हरण आमहत्याको अपराध मानिने अवस्थामा यस धारामा उल्लिखित कुनै पनि कुराले यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पनि पक्षराष्ट्रहरूलाई आमहत्या अपराधको रोकथाम तथा सजाय सम्बन्धी महासन्धि अन्तर्गतका आफ्ना कुनै पनि दायित्वलाई कुनै पनि प्रकरण न्यून गर्ने अधिकार प्रदान गर्ने अधिकार छैन भन्ने कुरा बुझिन्छ ।
४. मृत्युदण्डको सजाय पाएको कुनै पनि व्यक्तिलाई सजायबाट माफी वा दण्ड कटौतिको माग गर्ने अधिकार हुनेछ । सबै मुद्दाहरूमा माफी दिन, क्षमादान दिन वा मृत्युदण्डको सजायलाई कम गर्न सकिनेछ ।
५. १८ वर्ष मुनिका व्यक्तिबाट गरिएको अपराधमा मृत्युदण्ड दिइनेछैन तथा गर्भवती महिलाहरू उपर यस्तो दण्ड कार्यान्वयन गरिनेछैन ।
६. यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पनि पक्षराष्ट्रहरूले मृत्युदण्ड उन्मूलन गर्न ढिलाई गर्न वा त्यस्तो उन्मूलनमा रोक लगाउन यस धाराको कुनै पनि कुराको आधार लिन पाउनेछैन ।

धारा ७

कसैलाई पनि यातना दिइने वा क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय गरिनेछैन । विशेष गरी कसैलाई पनि निजको स्वतन्त्र मञ्जुरी विना चिकित्सकीय वा वैज्ञानिक प्रयोग भोग्न लगाइनेछैन ।

धारा ८

१. कसैलाई पनि दासत्वमा राखिनेछैन, दासत्व तथा सबै किमिमका दास व्यापारलाई निषेध गरिनेछ ।
२. कसैलाई पनि चाकरीमा राखिनेछैन ।
३. (क) कसैलाई पनि बलपूर्वक अथवा अनिवार्य श्रम गर्न लगाइनेछैन ।
(ख) कडा श्रम सहितको कैद कुनै अपराधको दण्ड सजायका रूपमा लागू गर्न सकिने देशहरूमा सक्षम अदालतले निर्णय गरेको दण्ड कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कडा श्रम गराउन प्रकरण ३ (क) ले रोक लगाएको मानिनेछैन ।
(ग) यस प्रकरणको उद्देश्यकालागि बलपूर्वक वा अनिवार्य श्रमदान भन्ने शब्दले निम्न कुरा जनाउनेछैन:-
(अ) उपप्रकरण (ख) मा उल्लेख नगरिएका, अदालतको कानुनी आदेशको परिणाम स्वरूप थुनामा रहेका कुनै व्यक्तिले गर्नुपर्ने वा यस्तो थुनाबाट सशर्त छुटेको व्यक्तिले सो अवधि भर साधारणतः गर्नुपर्ने कुनै काम वा सेवा,
(आ) सैनिक चरित्रको कुनै सेवा वा चेतनागत विरोध स्वीकार गरिएका देशहरूमा चेतनागत विराधकर्ताहरूले कानुन बमोजिम गर्नुपर्ने कुनै राष्ट्रिय सेवा,
(इ) समुदायको जीवन वा कल्याणलाई खतरा पुऱ्याउने संकटकालीन अवस्था वा प्रकोपका समयमा बलपूर्वक लिइएको कुनै सेवा,

(ई) सामान्य नागरिक दायित्वको अंग भएको कुनै काम वा सेवा ।

धारा ९

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई स्वतन्त्रता तथा सुरक्षाको अधिकार छ । कसैलाई पनि स्वेच्छाचारी रूपले पक्राउ गर्न वा थुनामा राख्न पाइनेछैन । कानूनबाट निर्धारित आधारमा वा कार्यविधि बमोजिम बाहेक कसैको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण गरिनेछैन ।
२. पक्राउ गरिएको व्यक्तिलाई पक्राउ गर्ने समयमा निजलाई पक्राउ गरेको कारणको सूचना दिइनेछ तथा निज विरुद्ध लगाइएको आरोपको तुरुन्त जानकारी दिइनेछ ।
३. कुनै फौजदारी अभियोगमा पक्राउ गरिएको वा थुनिएको कुनै पनि व्यक्तिलाई न्यायाधीश वा कानूनद्वारा न्यायिक शक्ति प्रयोग गर्न पाउने अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष तुरुन्त ल्याइनेछ तथा त्यस्तो व्यक्तिलाई न्यायोचित समयावधिभित्र सुनुवाई गरी पाउने वा छुटकारा पाउने अधिकार हुनेछ । सुनुवाईको अवसर पर्खिरहेका व्यक्तिलाई थुनु सामान्य नियम हुनेछैन । तर निजको रिहाई भने न्यायिक कारबाहीको अन्य कुनै पनि चरणको सुनुवाईमा समुपस्थित हुने तथा अवस्था उत्पन्न भएमा फैसला कार्यान्वयन गर्नकोलागि जमानत धरौटीको अधिनमा रहन सक्नेछ ।
४. पक्राउ वा थुनाबाट स्वतन्त्रता अपहरण गरिएको कुनै पनि व्यक्तिले कुनै अदालत समक्ष कारबाही थालनी गर्न पाउनेछ । ताकि सो अदालतले विलम्ब नगरी नजको थुनाको वैधताको सम्बन्धमा निर्णय गर्न तथा थुनाई कानुनी नभएमा निजलाई रिहाई गर्न आदेश दिन सक्नेछ ।
५. गैरकानुनी पक्राउ वा थुनाबाट पीडित भएको कुनै पनि व्यक्तिलाई क्षतिपूर्तिका कार्यान्वयन गर्न सकिने अधिकार हुनेछ ।

धारा १०

१. स्वतन्त्रताको अपहरण गरिएका सबै व्यक्तिहरूलाई मानवता सहित तथा मानिसको अन्तरनिहित मर्यादा प्रति सम्मान गर्ने किसिमले व्यवहार गरिनेछ ।
२. (क) अपवादजनक अवस्थाहरूमा बाहेक अभियुक्तहरूलाई अपराधीहरू (सजाय पाएका व्यक्तिहरू) बाट अलग राखिने र सजाय नपाएका व्यक्तिहरूको हैसियतले तिनीहरूको अवस्था सुहाउँदो पृथक व्यवहार गरिनेछ ।
(ख) बाल अभियुक्तहरूलाई बयस्कहरूबाट अलग राखिनेछ र जतिसक्दो चाँडो तिनीहरूको मुद्दा छिन्न लगाइनेछ ।
३. बन्दी सुधार प्रणालीमा कैदीहरूको अत्यावश्यक सुधार तथा सामाजिक पुनर्स्थापना उद्देश्य भएको उनीहरू प्रतिको व्यवहार समावेश हुनेछ । बाल अपराधीहरूलाई बयस्कहरूबाट अलग राखिनेछ र उनीहरूको उमेर तथा कानुनी अवस्था सुहाउँदो व्यवहार गरिनेछ ।

धारा ११

कुनै करारिय दायित्व पुरा गर्न नसकेको आधारमा मात्र कसैलाई पनि थुनामा राखिनेछैन ।

धारा १२

१. कुनै राष्ट्रको इलाकाभित्र कानुनीरूपमा रहेको प्रत्येक व्यक्तिलाई सो इलाकाभित्र आवातजावत गर्ने स्वतन्त्रता तथा आफ्नो आवास रोज्न पाउने स्वतन्त्रताको अधिकार हुनेछ ।
२. प्रत्येक व्यक्ति आफ्नो देश लगायत कुनै देश छोड्न स्वतन्त्र हुनेछ ।
३. माथि उल्लिखित अधिकारहरूमा कानून बमोजिम लगाइएका राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक व्यवस्था, सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकता वा अरुको अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको संरक्षण गर्न आवश्यक तथा यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका अन्य अधिकार अनुरूपका प्रतिबन्धहरू बाहेक कुनै प्रतिबन्धहरू लगाइनेछैन ।

४. कुनै पनि व्यक्तिलाई आफ्नो देशभित्र प्रवेश गर्न पाउने अधिकारबाट स्वेच्छाचारीरूपमा वञ्चित गरिनेछैन ।

धारा १३

यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पक्षराष्ट्रको इलाकामा कानुनीरूपमा रहेको कुनै विदेशीलाई कानुन बमोजिम गरिएको निर्णय अनुरूप मात्र त्यहाँबाट निष्काशन गर्न सकिनेछ, र राष्ट्रिय सुरक्षाको वाध्यात्मक कारणबाट अन्यथा गर्नुपर्ने भएमा बाहेक निजलाई आफ्नो निष्काशन विरुद्ध कारणहरू पेश गर्न तथा आफ्नो मुद्दा सक्षम अधिकारीबाट वा सक्षम अधिकारीबाट विशेषरूपमा तोकिएको कुनै व्यक्ति वा व्यक्तिहरूबाट पुनरावलोकन गरी पाउन तथा सो प्रयोजनकोलागि त्यस्तो अधिकारी वा व्यक्ति वा व्यक्तिहरू समक्ष आफ्नो प्रतिनिधित्व गरी पाउन दिनु पर्नेछ ।

धारा १४

१. सबै व्यक्तिहरू अदालत तथा न्यायाधिकरणहरूको अगाडि समान हुनेछन् । आफू विरुद्धको कुनै फौजदारी अभियोग निर्धारण गर्दा वा कुनै कानुनी मुद्दामा निजको अधिकार तथा कर्तव्यहरूको निर्धारण गर्दा प्रत्येक व्यक्तिलाई कानुनद्वारा स्थापित सक्षम, स्वतन्त्र तथा निष्पक्ष न्यायाधिकरणबाट समाजमा नैतिकता, सार्वजनिक व्यवस्था वा राष्ट्रिय सुरक्षाको कारणले वा पक्षहरूको व्यक्तिगत प्रतिकूल प्रभाव पर्न सक्छ भन्ने कुरा अदालतलाई लागेको अवस्थामा अत्यावश्यक भएको हदसम्म सम्पूर्ण सुनुवाई वा त्यसको कुनै अंशबाट पत्रकार (प्रेस) तथा जनतालाई पृथक राख्न सकिनेछ । तर तरुणहरूको हितको रक्षा गर्न अन्यथा गर्नुपर्ने भएको वा कारवाहीहरू वैवाहिक विवाद वा बालबालिकाको संरक्षकत्वसँग सम्बन्धित भएको अवस्थामा बाहेक कुनै फौजदारी मुद्दामा वा कानुनी मुद्दामा गरिएका फैसलाहरू सार्वजनिक गरिनेछ ।
२. फौजदारी कसुरका आरोप लागेका प्रत्येक व्यक्तिलाई कानुन बमोजिम दोषी प्रमाणित नभएसम्म निर्दोष भएको अनुमान गरी पाउने अधिकार हुनेछ ।
३. प्रत्येक व्यक्ति विरुद्धको कुनै फौजदारी अभियोग निर्धारण गर्दा निजलाई पूर्ण समानताका आधारमा देहाय बमोजिमका न्यूनतम प्रत्याभूतिहरू पाउने अधिकार हुनेछ :-
 - (क) आफू विरुद्धको अभियोगको प्रकृति तथा कारणको आफूले बुझ्ने भाषामा तुरुन्त एवं विस्तारपूर्वक जानकारी पाउने,
 - (ख) आफ्नो प्रतिरक्षा तयार गर्नकालागि पर्याप्त समय तथा सुविधा पाउने र आफूले रोजेको वकीलसँग कुराकानी गर्न पाउने,
 - (ग) अनुचित विलम्ब विना सुनुवाई गरी पाउने,
 - (घ) आफ्नो उपस्थितिमा सुनुवाई हुने, तथा आफू स्वयम्ले वा आफूले रोजेको कानुनी सहायता मार्फत प्रतिरक्षा गर्ने, कानुनी सहायता नभएको अवस्थामा यस अधिकारको जानकारी पाउने, न्यायको हितमा निजलाई कानुनी सहायता आवश्यक भएको अवस्थामा र निजसँग सोकोलागि भुक्तानी गर्न पर्याप्त साधन नभएको खण्डमा कुनै त्यस्तो मुद्दामा निजबाट कुनै भुक्तानी नहुँदा पनि कानुनी सहायता पाउने,
 - (ङ) आफू विरुद्धका साक्षीहरू परीक्षण गर्ने वा परीक्षण गरी पाउने र आफू विरुद्धका साक्षीहरूकै जस्तो समान अवस्थाहरूमा आफ्नो तर्फका साक्षीहरूको हाजिरी तथा परीक्षण प्राप्त गर्ने,
 - (च) आफूले अदालतमा प्रयोग गरिने भाषा बुझ्ने वा बोल्न नसक्ने भएमा दोभाषेको निःशुल्क सेवा पाउने,
 - (छ) आफ्नो विरुद्ध प्रमाण दिन वा अपराध स्वीकार गर्न बाध्य गराउन नपाउने ।
४. तरुणहरूको हकमा निजहरूको उमेर तथा पुनर्स्थापना प्रबर्द्धन गर्ने बाञ्छनीयतालाई मध्यनजर राख्ने किसिमका कार्यविधिहरू हुनेछन् ।
५. अपराधमा सजाय पाएका प्रत्येक व्यक्तिलाई कानुन बमोजिम कुनै उच्च न्यायाधिकरणबाट आफ्नो सजाय तथा दण्ड पुनरावलोकन गराई पाउने अधिकार हुनेछ ।
६. अन्तिम निर्णयबाट कुनै व्यक्तिले फौजदारी कसूरमा सजाय पाएका र पछि गएर नयाँ तथा नयाँ किसिमले पत्ता लागेको तथ्यबाट बेइन्साफ भएको कुरा निर्विवादरूपमा पुष्टी भएको भन्ने आधारमा

निजको सजाय उल्टाइएको वा निजलाई माफी दिइएको अवस्थामा पूर्ण वा आंशिकरूपमा निजको कारणबाट अज्ञात तथ्यहरू समयमा पत्ता लाग्न नसकेको कुरा प्रमाणित भएकोमा बाहेक, त्यस्तो सजायको परिणाम स्वरूप दण्ड सजाय भोगेको त्यस्तो व्यक्तिलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति दिइनेछ ।

७. कुनै पनि व्यक्तिलाई कुनै कसूरमा प्रत्येक देशको कानून र दण्ड कार्यविधि अनुसार अन्तिम सजाय दिई सकेपछि वा सोबाट निजले छुटकारा पाई सकेपछि सोही कसूरमा निज विरुद्ध पुनः मुद्दा चलाउन वा निजलाई दण्ड दिन पाइनेछैन ।

धारा १५

१. कुनै कार्य वा त्रुटी गर्दाका बखत राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गत त्यस्तो कार्य वा त्रुटी कुनै फौजदारी कसूर नहुने भएमा कुनै पनि व्यक्तिलाई त्यस्तो कार्य वा त्रुटीकालागि कुनै फौजदारी कसूरको दोषी बनाइनेछैन । न त फौजदारी कसूर गर्दाका बखत प्रचलित सजाय भन्दा बढी सजाय नै दिइनेछ । कसूर गरेको समयपछि कानूनद्वारा कम सजाय गरिने व्यवस्था भएमा कसुरदारलाई सोको फाइदा प्राप्त हुनेछ ।
२. राष्ट्रहरूका समुदायबाट स्वीकृत कानूनका सामान्य सिद्धान्त अनुसार कुनै कार्य वा त्रुटी गर्दाको समयमा अपराध मानिने त्रुटी वा कार्यकालागि कुनै व्यक्तिको सुनुवाई वा सजायलाई यस धारामा उल्लेखित कुनै पनि कुराले प्रतिकूल प्रभाव पार्नेछैन ।

धारा १६

प्रत्येक व्यक्तिलाई सबै ठाउँमा कानूनको अगाडि व्यक्तिको रूपमा मान्यता पाउने अधिकार हुनेछ ।

धारा १७

१. कुनै पनि व्यक्तिलाई निजको गोपनियता, परिवार घर वा लेखापढीमा स्वेच्छाचारी वा गैरकानुनी हस्तक्षेप भोग्न लाइनेछैन, न त निजको प्रतिष्ठा तथा ख्यातिमा गैरकानुनी आक्रमण नै लगाइनेछ ।
२. प्रत्येक व्यक्तिलाई त्यस्तो हस्तक्षेप वा आक्रमण विरुद्ध कानूनको संरक्षण पाउने अधिकार हुनेछ ।

धारा १८

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई विचार, सद्बिवेक तथा धर्मको स्वतन्त्रताको अधिकार हुनेछ । यस अधिकारमा आफूले राजेको धर्म वा आस्था अवलम्बन गर्ने स्वतन्त्रता र आफ्नो धर्म वा आस्था पूजाआजा, नियम, अभ्यास तथा शिक्षणमा व्यक्तिगतरूपमा वा अरुसँग मिलेर तथा सार्वजनिक वा निजीरूपमा प्रकट गर्न पाउने स्वतन्त्रता समेत समावेश हुनेछ ।
२. कुनै पनि व्यक्तिलाई आफूले रोजेको धर्म वा आस्था अवलम्बन वा ग्रहण गर्ने निजको स्वतन्त्रतामा आघात पुऱ्याउन सक्ने कुनै करकापमा पारिनेछैन ।
३. आफ्नो धर्म वा आस्था प्रकट गर्न पाउने स्वतन्त्रतामा कानूनद्वारा तोकिएका र सार्वजनिक सुरक्षा व्यवस्था, स्वास्थ्य वा नैतिकता वा अरुको मौलिक अधिकार र स्वतन्त्रताहरूको संरक्षण गर्न आवश्यक प्रतिबन्धहरू मात्र लगाउन सकिनेछ ।
४. यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरू आफ्नो आस्था अनुसार आफ्नो बालबालिकाको धार्मिक तथा नैतिक शिक्षा सुनिश्चित गर्न मातापिताको तथा लागू हुने अवस्थामा कानुनी संरक्षकहरूको, स्वतन्त्रतालाई सम्मान गर्न प्रतिज्ञा गर्दछन् ।

धारा १९

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई विना हस्तक्षेप विचारहरू राख्न पाउने अधिकार हुनेछ ।

२. प्रत्येक व्यक्तिलाई अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको अधिकार हुनेछ, सीमाको बन्देज विना, मौखिक, लिखित वा मुद्रितरूपमा वा कलात्मकरूपमा वा निजको आफ्नो छनौटको कुनै अन्य माध्यम मार्फत सबै किसिमका सूचना तथा विचारहरू प्राप्त गर्ने तथा दिने स्वतन्त्रता समेत यस अधिकारमा समावेश हुनेछन्।
३. यस धाराको प्रकरण २ मा व्यवस्था गरिएका अधिकारहरूको प्रयोगमा विशेष कर्तव्य तथा उत्तरदायित्वहरू पर्दछन् । तसर्थ यो केही निश्चित प्रतिबन्धहरूको अधिनमा हुन सक्नेछ । तर ती प्रतिबन्धहरू कानूनद्वारा व्यवस्था गरिएको र देहायका कुराकोलागि आवश्यक भएको हुनुपर्छ :-
(क) अरुको अधिकार वा प्रतिष्ठाको सम्मान,
(ख) राष्ट्रिय सुरक्षा वा सार्वजनिक व्यवस्था वा सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको संरक्षण ।

धारा २०

१. युद्धकोलागि कुनै प्रचार कानूनबाट निषेधित गरिनेछ ।
२. भेदभाव, शत्रुता वा हिंसालाई उत्तेजित पार्ने राष्ट्रिय, जातीय वा धार्मिक घृणाको कुनै पनि वकालतलाई कानूनबाट निषेधित गरिनेछ ।

धारा २१

शान्तिपूर्वक भेला हुने अधिकारलाई स्वीकार गरिनेछ । यस अधिकारको प्रयोजनमा कानून बमोजिम लगाइएका र प्रजातान्त्रिक समाजमा राष्ट्रिय सुरक्षा वा सार्वजनिक सुरक्षा, सार्वजनिक व्यवस्था, सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको संरक्षण वा अरुको अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको संरक्षणको हितमा आवश्यक प्रतिबन्धहरू बाहेक अन्य कुनै प्रतिबन्धहरू लगाउन पाइनेछैन ।

धारा २२

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो हितको संरक्षणकोलागि ट्रेड युनियनहरू खोल्ने वा त्यसमा सम्मिलित हुने अधिकार लगायत अरु व्यक्तिहरूसँग संगठनको स्वतन्त्रताको अधिकार हुनेछ ।
२. यस अधिकारको प्रयोगमा कानून बमोजिम लगाइएका र प्रजातान्त्रिक समाजमा राष्ट्रिय सुरक्षा वा सार्वजनिक सुरक्षा, सार्वजनिक व्यवस्था, सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको संरक्षण वा अरुको अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूको संरक्षणको हितमा आवश्यक प्रतिबन्धहरू बाहेक अन्य कुनै प्रतिबन्धहरू लगाउन पाइनेछैन । सैनिक बलका सदस्यहरू तथा प्रहरीका सदस्यहरूबाट यस अधिकारको प्रयोग गर्दा निजहरू उपर कानुनी प्रतिबन्धहरू लगाउन यस धाराले रोक लगाउनेछैन ।
३. यस धाराको कुनै पनि कुराले संघको स्वतन्त्रता तथा संगठन गर्ने अधिकारको संरक्षण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको सन् १९४८ को महासन्धिक पक्षराष्ट्रहरूलाई सो महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका प्रत्याभूतिहरू प्रति दूराग्रही हुने व्यवस्थापकीय उपायहरू अपनाउन वा त्यसरी दूराग्रही हुने तरिकाले कानून लागू गर्न अख्तियारी दिइनेछैन ।
३. यस धाराको कुनै पनि कुराले संघको स्वतन्त्रता तथा संगठन गर्ने अधिकारको संरक्षण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको सन् १९४८ को महासन्धिक पक्षराष्ट्रहरूलाई सो महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका प्रत्याभूतिहरू प्रति दूराग्रही हुने व्यवस्थापकीय उपायहरू अपनाउन, वा त्यसरी दूराग्रही हुने तरिकाले कानून लागू गर्न अख्तियारी दिइनेछैन ।

धारा २३

१. परिवार समाजको प्राकृतिक तथा मौलिक समूह इकाई हो र परिवारले समाज तथा राष्ट्रबाट संरक्षण पाउनेछ ।
२. विवाह योग्य उमेरका पुरुष तथा नारीहरूको विवाह गर्ने तथा परिवार आरम्भ गर्ने अधिकारलाई स्वीकार गरिनेछ ।
३. इच्छुक वरवधुको स्वतन्त्र तथा पूर्ण मन्जुरी विना कुनै पनि विवाह सम्पन्न गरिनेछैन ।

४. यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूले विवाह सम्बन्धमा, विवाह अवधिभर वा विवाहको विच्छेदका समयमा वरवधुहरूको अधिकार तथा उत्तरदायित्वहरूको समानता सुनिश्चित गर्न समुचित कदमहरू चाल्नेछ। विवाह विच्छेद भएको खण्डमा कुनै पनि बालबालिकाको आवश्यक संरक्षणकोलागि व्यवस्था गरिनेछ।

धारा २४

१. प्रत्येक बालकलाई जाति, वर्ण, लिङ्ग, भाषा, धर्म, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति वा जन्मको आधारमा कुनै भेदभाव विना निज नाबालक भएको हैसियतबाट आवश्यक संरक्षणका उपायहरूको अधिकार, परिवार, समाज तथा राष्ट्रबाट प्राप्त हुनेछ।
२. प्रत्येक बालकलाई जन्मेपछि तत्कालै दर्ता गरिनेछ र निजको नाम राखिनेछ।
३. प्रत्येक बालकलाई राष्ट्रियता प्राप्त गर्ने अधिकार छ।

धारा २५

प्रत्येक नागरिक धारा २ मा उल्लेख गरिएका कुनै भेदभाव विना तथा अनुचित प्रतिबन्धहरू विना, देहायको कुराको अधिकार तथा अवसर हुनेछ :-

- (क) प्रत्यक्षरूपमा वा छानिएका प्रतिनिधिहरू मार्फत सार्वजनिक जीवन संचालनमा भाग लिने,
- (ख) सर्वव्यापी तथा समान मताधिकारबाट तथा, गोप्य मतदानबाट निर्वाचकहरूको इच्छाको स्वतन्त्र अभिव्यक्तिको प्रत्याभूति गर्ने शुद्ध आवधिक निर्वाचनहरूमा मतदान गर्ने र निर्वाचित हुने,
- (ग) आफ्नो देशमा समानताका सामान्य शर्तहरूमा सार्वजनिक सेवामा प्रवेश गर्ने।

धारा २६

सबै व्यक्तिहरू कानूनको दृष्टिमा समान छन् र कुनै भेदभाव विना कानूनको समान संरक्षणका हकदार छन्। यस सम्बन्धमा कानूनले कुनै भेदभावलाई निषेध गर्नेछ र सबै व्यक्तिलाई जाति, वर्ण लिङ्ग, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य हैसियतका आधारमा हुने कुनै पनि भेदभाव विरुद्ध समान तथा प्रभावकारी संरक्षणको प्रत्याभूति दिनेछ।

धारा २७

सामाजिक, धार्मिक वा भाषिक अल्पसंख्यक विद्यमान रहेका राष्ट्रहरूमा त्यस्तो अल्पसंख्यकहरूका व्यक्तिहरूलाई आफ्ना समूहका अन्य सदस्यहरूसँग मिलाई आफ्नो संस्कृतिको उपभोग गर्ने, आफ्नो धर्मको अवलम्बन तथा अभ्यास गर्ने, वा आफ्नै भाषा प्रयोग गर्ने अधिकारबाट वञ्चित गरिनेछैन।

भाग ४

धारा २८

१. मानवअधिकार समिति (यस प्रतिज्ञापत्रमा यसपछि "समिति" भनिएको) को स्थापना गरिनेछ। यसमा अठार सदस्यहरू रहनेछन् र यसले यसपछि व्यवस्था गरिएका कार्यहरू सम्पन्न गर्नेछ।
२. उच्च नैतिक चरित्र भएका तथा मानवअधिकारहरूको क्षेत्रमा सक्षमता स्वीकार गरिएको यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूबाट कानुनी अनुभव भएका केही व्यक्तिहरूको सहभागिताको उपयोगितालाई ध्यान दिई समिति गठन हुनेछ।
३. समितिका सदस्यहरू निर्वाचित हुनेछन् र तिनीहरूले आफ्नो व्यक्तिगत क्षमतामा सेवा गर्नेछन्।

धारा २९

१. धारा २८ मा तोकिएको योग्यता भएका तथा सो प्रयोजनकोलागि यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूबाट मनोनित व्यक्तिहरूको सूचीबाट गोप्य मतदानद्वारा समितिका सदस्यहरू निर्वाचित हुनेछन्।

२. यस प्रतिज्ञापत्रका प्रत्येक पक्षराष्ट्रहरूले दुई जना व्यक्तिसम्म मनोनयन गर्न सक्नेछन् । यी व्यक्तिहरू मनोनयन गर्ने राष्ट्रका नागरिकहरू हुनेछन् ।
३. कुनै व्यक्ति पुनः मनोनित हुन योग्य हुने छन् ।

धारा ३०

१. यो प्रतिज्ञापत्र लागू भएको मितिले ६ महिना अघिनै प्रारम्भिक निर्वाचन गरिनेछ ।
२. धारा ३४ अनुसार घोषित रिक्त पदपूर्ति गर्ने बाहेकका समितिका प्रत्येक निर्वाचनको मिति भन्दा कमिमा चार महिना अगावै संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूलाई तीन महिनाभित्र समितिको सदस्यताकोलागि आ-आफ्ना मनोनयनहरू पेश गर्न आमन्त्रण गर्दै पत्र पठाउनेछन् ।
३. महासचिवले यसरी मनोनित सबै व्यक्तिहरूको वर्णानुक्रममा त्यस्ता व्यक्तिहरूको मनोनयन गर्ने पक्षराष्ट्रहरूको नाम उल्लेखत गरिएको एउटा सूची तयार गरी सो सूची यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरू समक्ष प्रत्येक निर्वाचनको मिति भन्दा एक महिना अगाडि पेश गर्नेछन् ।
४. संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवद्वारा संयुक्त राष्ट्रसंघको प्रधान कार्यालयमा बोलाइएको यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूको बैठकमा समितिका सदस्यहरूको निर्वाचन गरिनेछ । यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूको दुई तिहाई संख्या गणपूरक संख्या मानिने, सो बैठकमा सबभन्दा बढी मत तथा बैठकमा उपस्थित भै मतदान गर्ने पक्षराष्ट्रहरूका प्रतिनिधिहरूको मतको पूर्ण बहुमत प्राप्त गर्ने मनोनित व्यक्तिहरू नै समितिमा निर्वाचित हुनेछन् ।

धारा ३१

१. समितिमा एउटै राष्ट्रको एकजना भन्दा बढी नागरिक समावेश हुन सक्नेछैन ।
२. समितिका निर्वाचनमा सदस्यताको समन्यायिक भौगोलिक वितरण तथा सभ्यताका विभिन्न रूपको तथा प्रमुख कानुनी प्रणालीहरूको प्रतिधिनित्वलाई ध्यान दिइनेछ ।

धारा ३२

१. समितिका सदस्यहरू चार वर्षको अवधिकालागि निर्वाचित हुनेछन् । पुनः मनोनयन भएमा उनीहरू पुनः निर्वाचनकोलागि योग्य हुनेछन् । तर प्रथम निर्वाचनमा निर्वाचित नौ सदस्यहरूको पदावधि दुई वर्ष पुगेपछि समाप्त हुनेछ । प्रथम निर्वाचनको तत्कालै पछि यी नौ सदस्यहरूको नाम धारा ३० को प्रकरण ४ बमोजिम गरी अध्यक्षद्वारा गोला हालेर छानिनेछ ।
२. यस प्रतिज्ञापत्रको यस भागका अधिलला धाराहरू अनुसार पदावधि समाप्त भएपछि निर्वाचनहरू गरिनेछन् ।

धारा ३३

१. अस्थायी प्रकृतिको अनुपस्थिति बाहेक अन्य कुनै कारणबाट समितिका कुनै सदस्यले आफ्नो कार्य गर्न छोडेको कुरामा अन्य सदस्यहरूको सर्वसम्मति भएमा समितिका अध्यक्षले संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवलाई सोको सूचना दिनेछन् र महासचिवले त्यसपछि सो सदस्यको स्थान रिक्त भएको घोषणा गर्नेछन् ।
२. समितिको कुनै सदस्यको मृत्यु भएमा वा सदस्यले राजीनामा दिएमा अध्यक्षले तुरुन्तै संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवलाई सो कुराको सूचना दिनेछन् र महासचिवले मृत्यु भएको मिति वा राजीनामा लागू भएको मितिबाट सो स्थान रिक्त भएको घोषणा गर्नेछन् ।

धारा ३४

१. धारा ३३ अनुसार रिक्त स्थान घोषणा गरिएपछि तथा रिक्त स्थान घोषणाको छ महिनाभित्र विस्थापित गरिने सदस्यको पदावधि समाप्त हुँदैन भने संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले यस प्रतिज्ञापत्रका प्रत्ये पक्षराष्ट्रहरूलाई सोको सूचना दिनेछन् । रिक्त स्थान पूर्ति गर्ने उद्देश्यकोलागि धारा २९ बमोजिम दुई महिनाभित्र मनोनयनहरू पेश गर्न सक्नेछन् ।
२. राष्ट्रसंघका महासचिवले यसरी मनोनित व्यक्तिहरूको वर्णानुक्रममा एउटा सूची तयार पार्नेछन् र यस प्रतिज्ञापत्रको पक्षराष्ट्रहरू समक्ष पेश गरिनेछ । त्यसपछि यस प्रतिज्ञापत्रको यस भागका सम्बन्धित व्यवस्थाहरू अनुसार रिक्तस्थान पूर्ति गर्न निर्वाचन गरिनेछ ।
३. धारा ३२ अनुसार घोषणा गरिएको रिक्त स्थान पूर्ति गर्न निर्वाचित भएको समितिको सदस्यले त्यस धाराको व्यवस्था अन्तर्गत समितिको स्थान रिक्त गराउने सदस्यको बाँकी पदावधिकोलागि पदभार ग्रहण गर्नेछ ।

धारा ३५

संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाको अनुमोदन सहमतिबाट समितिका सदस्यहरूले समितिको उत्तरदायित्वको महत्व विचार गरी महासभाले निर्धारण गरेको शर्त एवं आधारमा संयुक्त राष्ट्रसंघको स्रोतबाट सुविधा पाउनेछन् ।

धारा ३६

यस प्रतिज्ञापत्र अन्तर्गत समितिको कार्यको प्रभावकारी सम्पादनकालागि संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले आवश्यक कर्मचारी तथा सुविधाहरू उपलब्ध गराउनेछन् ।

धारा ३७

१. संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले समितिको प्रारम्भिक बैठक संयुक्त राष्ट्रसंघको प्रधान कार्यालयमा आयोजना गर्नेछन् ।
२. प्रारम्भिक बैठक पछि समितिको कार्यविधिको नियममा व्यवस्था गरे बमोजिमको समयमा समितिको बैठक बस्नेछ ।
३. सामान्यता समितिको बैठक संयुक्त राष्ट्रसंघको प्रधान कार्यालय वा जेनेभा स्थित संयुक्त राष्ट्रसंघको कार्यालयमा बस्नेछ ।

धारा ३८

समितिको प्रत्येक सदस्यले आफ्नो कर्तव्य ग्रहण गर्नु पूर्व आफ्नो कार्य निष्पक्षरूपमा तथा विवेकपूर्वक सम्पादन गर्नेछु भनी खुला समितिमा पवित्र घोषणा गर्नेछन् ।

धारा ३९

१. समितिले आफ्ना अधिकारीहरू दुई वर्षको पदावधिकालागि निर्वाचित गर्नेछ । उनीहरू पुनः निर्वाचित हुन सक्नेछन् ।
२. समितिले आफ्नो कार्य विधिको नियमहरू आफै निर्धारण गर्नेछ । तर ती नियमहरूले अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुराको व्यवस्था गर्नेछ :-
(क) गणपूरक संख्या १२ जना सदस्य हुने ।
(ख) समितिका निर्णयहरू उपस्थित सदस्यहरूको बहुमतबाट गरिने ।

धारा ४०

१. यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरू यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकृत अधिकारलाई कार्यान्वयन गर्न आफूले ग्रहण गरेका उपायहरू तथा ती अधिकारहरूका उपभोगमा गरिएका प्रगतिका सम्बन्धमा प्रतिवेदन पेश गर्न प्रतिज्ञा गर्दछन्:
 - (क) सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई यस प्रतिज्ञापत्र लागू भएको एक वर्षभित्र,
 - (ख) त्यसपछि समितिले सोकोलागि अनुरोध गरेका बखत ।
२. सबै प्रतिवेदनहरू संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव समक्ष पेश गरिनेछ, निजले ती प्रतिवेदनहरू विचारकालागि समितिमा पठाउनेछन् । यस प्रतिज्ञापत्रको कार्यान्वयनमा असर पार्ने कुनै कुरा वा कठिनाईहरू भएमा सो कुरा प्रतिवेदनहरूले देखाउनेछन् ।
३. समितिसँग परामर्श गरेपछि संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले विशिष्टिकृत निकायहरूको आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्र पर्ने प्रतिवेदनका अंशहरूको प्रतिहरू सम्बन्धित विशिष्टिकृत निकायहरूमा पठाउन सक्नेछन् ।
४. समितिले यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूबाट पेश गरिएका प्रतिवेदनहरूको अध्ययन गर्नेछ । यसले आफ्ना प्रतिवेदनहरू तथा आफूले उचित ठानेका सामान्य टिप्पणीहरू पक्षराष्ट्रहरूलाई पठाउनेछ । समितिले यी टिप्पणीहरू एवं आफूले यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूबाट प्राप्त गरेका प्रतिवेदनहरूका प्रतिहरू आर्थिक तथा सामाजिक परिषदलाई पनि पठाउन सक्नेछ ।
५. यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूले यो धाराको प्रकरण ४ बमोजिम गर्न सकिने कुनै टिप्पणी बारे आफ्नो आफ्नो धारणा समिति समक्ष पेश गर्न सक्नेछन् ।

धारा ४१

१. यस प्रतिज्ञापत्रका कुनै पक्षराष्ट्रहरूले यस प्रतिज्ञापत्र अन्तर्गत अर्को कुनै पक्षराष्ट्रहरूले आफ्नो दायित्व पुरा गरिरहेकोछैन भनी कुनै पक्षराष्ट्रहरूले दावी गरिदिएको सूचना प्राप्त गर्न तथा सो उपर विचार गर्न सक्ने समितिको सक्षमता स्विकार गरेको कुरा यस धारा अन्तर्गत कुनै पनि समयमा घोषण गर्न सक्नेछ । समितिको सक्षमता अन्तर्गत कुनै पनि समस्या घोषणा गर्न सक्नेछ । समितिको सक्षमता स्वीकार गरी पक्षराष्ट्रहरूबाट पेश गरिएका सूचना मात्र यस धारा अन्तर्गत ग्रहण गर्न र सो उपर विचार गर्न सकिनेछ । घोषणा नगरेको कुनै पक्षराष्ट्रहरूसँग सम्बन्धित कुनै सूचना समितिले प्राप्त गर्नेछैन । यस धारा अन्तर्गत प्राप्त गरिएका सूचनाहरू देहायका कार्यविधिहरू अनुसार हेरिनेछन् :-
 - (क) यस प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्थाहरूलाई अर्को पक्षराष्ट्रहरूले कार्यान्वयन गरिरहेका छैन भनी यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पक्षराष्ट्रले विचार गरेमा सो पक्षराष्ट्रले लिखित सूचनाद्वारा सो कुरा त्यस्तो पक्षराष्ट्रको ध्यानमा ल्याउन सक्नेछ । सूचना प्राप्त गरेको तीन महिनाभित्र सूचना प्राप्त गर्ने राष्ट्रले सूचना पठाउने राष्ट्रलाई विषयवस्तु स्पष्ट गर्ने व्यवस्था वा कुनै अन्य वयान/कथन उपलब्ध गराउनेछ र त्यस्तो व्याख्या वा कथनमा, सम्भव तथा सान्दर्भिक भएसम्म, सो विषयमा लिइएका, विचाराधीन रहेका वा उपलब्ध घरेलु कार्यविधि तथा उपचारहरूको सन्दर्भ समेत समावेश गर्नुपर्नेछ ।
 - (ख) सूचना प्राप्त गर्ने राष्ट्रले प्रारम्भिक सूचना प्राप्त गरेकोछ महिनाभित्र सम्बन्धित दुवै पक्षराष्ट्रहरूको चित्त बुझ्ने गरी सो कुरा समाधान हुन नसकेमा, कुनै राष्ट्रलाई, समितिलाई तथा अर्को राष्ट्रलाई, समितिलाई तथा अर्को राष्ट्रलाई सूचना दिएर सो कुरा समिति समक्ष पेश गर्ने अधिकार हुनेछ ।
 - (ग) सो विषयमा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका सामान्यतः स्वीकृत सिद्धान्तहरू अनुरूप सबै उपलब्ध घरेलु उपचारहरूको माग गरिएको र त्यस्ता उपचारहरू समाप्त भै सकेको कुरा समितिले एकिन गरी सकेपछि मात्र समितिले आफू समक्ष पेश गरिएको कुनै कुरा हेर्नेछ । उपचारहरू लागू गर्न अनुचितरूपमा ढिलाई हुने अवस्थामा यो व्यवस्थालाई नियमको रूपमा लिइनेछैन ।
 - (घ) यस धारा-अन्तर्गत सूचना परीक्षण गर्दा समितिले गोप्य बैठक गर्नेछ ।
 - (ङ) उपप्रकरण (ग) का व्यवस्थाहरूको अधिनमा रही समितिले यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका मानवअधिकार तथा मौलिक स्वतन्त्रताहरूको सम्मानका आधारमा विषयको मैत्रीपूर्ण समाधान गराउने उद्देश्यले सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई आफ्नो सद्भावपूर्ण सेवा सद्भावपूर्ण सेवा (गुड अफिसेस) उपलब्ध गराउनेछ ।

- (च) आफू समक्ष पेश गरिएको कुनै कुरामा समितिले उपप्रकरण (ख) बमोजिमका सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई कुनै सम्बन्धित जानकारी उपलब्ध गराउन अनुरोध गर्न सक्नेछ ।
- (छ) उपप्रकरण (ख) बमोजिम सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई सो विषय उपर समितिमा विचार भैरहेको बेलामा आफ्नो प्रतिनिधित्व गर्न पाउने तथा मौखिक वा लिखितरूपमा जिकिर पेश गर्ने अधिकार हुनेछ ।
- (ज) उपप्रकरण (ख) अन्तर्गत सूचना प्राप्त गरेको मितिले बाह्र महिनाभित्र समितिले प्रतिवेदन पेश गर्नेछः-
- (१) उपप्रकरण (ड) का अवधिभित्र कुनै समाधान प्राप्त भएको अवस्थामा, समितिले आफ्नो प्रतिवेदन तथ्यहरूको तथा प्राप्त भएकोसमाधानको संक्षिप्त व्यहोरामा सीमित गर्नेछ ।
- (२) उपप्रकरण (ड) का अवस्थाभित्र कुनै समाधान प्राप्त नभएमा समितिले आफ्नो प्रतिवेदन तथ्यहरूको संक्षिप्त व्यहोरामा सीमित गर्नेछ, सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूबाट पेश गरिएका लिखित जिकिरहरू तथा मौखिक जिकिरहरूको अभिलेख (रिकर्ड) प्रतिवेदन साथ संलग्न गरिनेछ ।

प्रत्येक कुरामा, सो प्रतिवेदन सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई पठाइनेछ ।

२. यस प्रतिज्ञापत्रका दश पक्षराष्ट्रहरूले यस धाराको प्रकरण १ अन्तर्गत घोषणाहरू गरी सकेपछि, यस धाराका व्यवस्थाहरू लागू हुनेछन् । पक्षराष्ट्रहरूबाट त्यस्ता घोषणाहरू संयुक्त राष्ट्रसंघको महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछ र निजले सोको प्रतिलिपि अन्य पक्षराष्ट्रहरूलाई प्रसार गर्नेछन् । महासचिवलाई सूचना दिएर कुनै पनि समयमा घोषणा फिर्ता लिन सकिनेछ । यस धारा-अन्तर्गत प्रसार गरी सकिएको सूचनाको विषय भएको कुनै कुराको विचारलाई त्यस्तो फिर्ताले प्रतिकूल प्रभाव पर्नेछैन । सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूले नयाँ घोषणा नगरेमा महासचिवबाट घोषणा फिर्ता लिएको सूचना प्राप्त गरी सकेपछि त्यस्ता पक्षराष्ट्रहरूबाट कुनै अग्रिम सूचना प्राप्त गरिनेछैन ।

धारा ४२

१. (क) धारा ४१ अनुसार समिति समक्ष पेश गरिएको कुनै कुरा सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूको चित्त बुझ्ने गरी समाधान नभएमा समितिले सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूको पूर्व स्वीकृति लिई एउटा अस्थायी मेलमिलाप आयोग (यसपछि “आयोग” भनिएको) गठन गर्न सक्नेछ । यस प्रतिज्ञापत्रको सम्मानको आधारमा सो विषयको शान्तिपूर्ण समाधान गर्ने उद्देश्यले सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई आयोगको सद्भावपूर्ण सेवा (गुड अफिसेस) उपलब्ध गराइनेछ ।
- (ख) आयोगमा सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई स्वीकार्य हुने पाँच जना व्यक्तिहरू रहनेछन् । तीन महिनाभित्र सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरू पूर्ण वा आंशिकरूपमा आयोगको गठनको सम्बन्धमा सहमत हुन नसकेमा आयोगका सदस्यहरू, जसको सम्बन्धमा कुनै सहमति हुन सकेन, समितिका सदस्यहरू मध्येबाट समितिको दुई तिहाई बहुमतबाट गोप्य मतदातद्वारा निर्वाचित गरिनेछन् । आयोगका सदस्यहरूले आफ्नो व्यक्तिगत क्षमतामा सेवा गर्नेछन् । सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरू वा यस प्रतिज्ञापत्रका पक्ष नभएको कुनै राष्ट्रका वा पक्षराष्ट्र जसले धारा ४२ अन्तर्गत घोषणा गरेको छैन, का नागरिकहरू आयोगका सदस्यहरू हुनेछैनन् ।
२. आयोगले आफ्नो अध्यक्ष आफै निर्वाचन गर्नेछ र आफ्नो कार्यविधिका नियमहरू आफै निर्धारण गर्नेछ ।
३. आयोगका बैठकहरू सामान्यतया संयुक्त राष्ट्रसंघको प्रधान कार्यालयमा वा जेनेभा स्थित संयुक्त राष्ट्रसंघको कार्यालयमा गरिनेछन् । तथापि संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव तथा सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूसँग परामर्श गरी आयोगले निर्धारण गरेको अन्य कुनै सुविधायुक्त स्थानमा आयोगका बैठकहरू गर्न सकिनेछ ।
४. धारा ३६ अनुसार उपलब्ध गराइएको सचिवालयले यस धारा अन्तर्गत तोकिएका आयोगहरूलाई समेत सेवा पुऱ्याउनेछ ।
५. समितिबाट प्राप्त गरिएका र सुक्ष्म परीक्षण गरिएका जानकारी आयोगलाई उपलब्ध गराइनेछ, र आयोगले सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई अन्य कुनै सम्बन्धित जानकारी उपलब्ध गराउन अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

६. आयोगले पूर्णरूपमा विषयवस्तु उपर विचार गरी सकेपछि, तर कुनै पनि अवस्थामा विषयवस्तु लिएको १२ महिनाभित्रै आयोगले सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूलाई सम्प्रेषण गर्नकालागि अध्यक्ष समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नेछ :
- (क) आयोगले १२ महिनाभित्र विषयवस्तु उपर आफ्नो विचार टुंग्याउन नसकेमा, आयोगले आफ्नो प्रतिवेदन विषयवस्तु उपरको आफ्नो विचारको स्थितिका संक्षिप्त व्यहोरामा सीमित गर्नेछ ।
- (ख) यस प्रतिज्ञापत्रमा स्वीकार गरिएका मानवअधिकारहरूको सम्मानका आधारमा विषयको शान्तिपूर्ण समाधान प्राप्त गरिएमा, आयोगले आफ्नो प्रतिवेदन तथ्यहरूको तथा प्राप्त गरिएका समाधानको संक्षिप्त व्यहोरामा सीमित गर्नेछ ।
- (ग) उपप्रकरण (ख) का अवस्थाभित्र समाधान प्राप्त नभएकोमा, आयोगको प्रतिवेदनमा सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूबीचका विवादहरूसँग सम्बन्धित सबै तथ्यगत प्रश्नहरूमा यसको ठहर तथा विषयवस्तुको शान्तिपूर्ण समाधानका सम्भावनाहरू सम्बन्धी यसका विचारहरू समेत समावेश हुनेछन् । प्रतिवेदनमा सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूबाट पेश गरिएका लिखित जिकिरहरू तथा मौखिक जिकिरहरूको अभिलेख समेत उल्लेख गरिनेछ ।
- (घ) उपप्रकरण (ग) अन्तर्गत आयोगको प्रतिवेदन पेश गरिएमा, सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूले प्रतिवेदन प्राप्त गरेको मितिले तीन महिनाभित्र समितिको अध्यक्षलाई आफूले आयोगको प्रतिवेदनको व्यहोरा स्विकार गर्ने वा नगर्ने कुराको सूचना दिनु पर्नेछ ।
७. यस धाराका प्रावधानहरूले धारा ४१ अन्तर्गत समितिको उत्तरदायित्वहरूलाई प्रतिकूल प्रभाव पार्दैनन् ।
८. सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूले संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवबाट उपलब्ध गराइएको अनुमान अनुसार आयोगका सदस्यहरूको सम्पूर्ण खर्च समानरूपमा व्यहोर्नेछन् ।
९. आयोगका सदस्यहरूको खर्च यस धाराको प्रकरण ९ अनुसार सम्बन्धित पक्षराष्ट्रहरूबाट सोधभर्ना हुनु अगावै आवश्यक भएमा भुक्तानी गरि दिने अधिकार संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवलाई हुनेछ ।

धारा ४३

समितिका तथा धारा ४२ अन्तर्गत गठन हुन सक्ने अस्थायी मेलमिलाप आयोगका सदस्यहरूले संयुक्त राष्ट्रसंघको सुविधा तथा उन्मुक्तिहरू सम्बन्धी महासन्धिको सम्बन्धित प्रकरणहरूमा व्यवस्था गरिए बमोजिमका संयुक्त राष्ट्रसंघकालागि कार्यरत विशेषज्ञहरूको सुविधा, विशेषाधिकार तथा उन्मुक्तिहरू पाउनेछन् ।

धारा ४४

यस महासन्धिको कार्यान्वयकालागि गरिने व्यवस्थाहरू संयुक्त राष्ट्रसंघ तथा त्यसका विशिष्टकृत निकायहरूका वैधानिक दस्तावेज तथा महासन्धिहरूद्वारा वा सो अन्तर्गत मानवअधिकारको क्षेत्रमा तोकिएका कार्यविधिहरूमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी लागू गरिनेछन् र यी व्यवस्थाहरूले यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूलाई आफूहरूबीच लागू रहेका सामान्य वा विशेष अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौताहरू अनुसार विवादको समाधान गर्न अन्य कार्यविधिहरू अवलम्बन गर्न रोक लगाउनेछैनन् ।

धारा ४५

समितिले आफ्नो काम कारवाही सम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् मार्फत संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभामा पेश गर्नेछ ।

भाग ५

धारा ४६

यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पनि कुरालाई संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्रका तथा यस प्रतिज्ञापत्रमा उल्लेख भएका कुराहरूका सम्बन्धमा संयुक्त राष्ट्रसंघका विभिन्न अंगहरू तथा विशिष्टकृत निकायहरूका आ-आफ्ना

उत्तरदायित्वहरू परिभाषित गर्ने विशिष्टकृत निकायहरूका विधानका व्यवस्थाहरूलाई कमजोर पार्ने गरी व्याख्या गरिनेछैन ।

धारा ४७

यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पनि कुरालाई आफ्ना प्राकृतिक धन तथा स्रोतहरूको पूर्ण एवं स्वतन्त्रतापूर्वक उपभोग तथा प्रयोग गर्ने सम्पूर्ण जनताहरूको अन्तरनिहित अधिकारलाई कमजोर पार्ने गरी व्याख्या गरिनेछैन ।

भाग ६

धारा ४८

१. संयुक्त राष्ट्रसंघको कुनै सदस्य राष्ट्र तथा यसको कुनै विशिष्टकृत निकायको सदस्य, अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालयको विधानको कुनै पक्षराष्ट्र तथा संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले यस प्रतिज्ञापत्रको पक्ष हुन आमन्त्रण गरिएको कुनै अन्य राष्ट्रबाट हस्ताक्षरकोलागि यो प्रतिज्ञापत्र खुला छ ।
२. यस प्रतिज्ञापत्रलाई अनुमोदन गर्नुपर्नेछ। अनुमोदनका लिखतहरू संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछ।
३. यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लेख भएका कुनै पक्षराष्ट्रहरूबाट सम्मिलनहरूकालागि यो प्रतिज्ञापत्र खुला रहनेछ।
४. संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव समक्ष सम्मिलनको लिखित दाखिला भएपछि सम्मिलन प्रभावकारी हुनेछ ।
५. संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले यस प्रतिज्ञापत्रमा हस्ताक्षर गरेका वा यसमा भएका सबै राष्ट्रहरूलाई अनुमोदन तथा सम्मिलनको प्रत्येक लिखत दाखिला भएको कुराको जानकारी दिनेछन् ।

धारा ४९

१. संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव समक्ष अनुमोदन तथा सम्मिलनको पैतिसौ लिखत दाखिला भएको मितिले तीन महिना पछि यो प्रतिज्ञापत्र लागू हुनेछ ।
२. अनुमोदन तथा सम्मिलनको पैतिसौ लिखत दाखिला भए पनि यस प्रतिज्ञापत्रलाई अनुमोदन तथा यसमा सम्मिलन हुने प्रत्येक पक्षराष्ट्रका हकमा सो राष्ट्रले आफ्नो अनुमोदनको लिखत वा सम्मिलनको लिखत दाखिला गरेको मितिले तीन महिना पछि यो प्रतिज्ञापत्र लागू हुनेछ ।

धारा ५०

कुनै सीमांकन वा अपवाद विना यस प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्थाहरू संयुक्त राष्ट्रसंघीय राष्ट्रहरूका सबै भागहरूमा बिस्तार हुनेछन् ।

धारा ५१

१. यस प्रतिज्ञापत्रको कुनै पक्षराष्ट्रले कुनै संशोधन प्रस्ताव गर्न सक्नेछ तथा त्यसलाई संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिव समक्ष दर्ता गर्न सक्नेछ । त्यसपछि महासचिवले यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूलाई ती प्रस्ताव उपर विचार गर्न र मतदान गर्न, उनीहरू पक्षराष्ट्रहरूको सम्मेलनका पक्षमा छन् वा छैनन भनी सूचना गर्न अनुरोध सहित कुनै प्रस्तावित संशोधनहरूको जानकारी दिनेछन् । पक्षराष्ट्रहरूका कम्तिमा एक तिहाई सदस्यहरू यस्तो सम्मेलनको पक्षमा भएमा महासचिवले संयुक्त राष्ट्रसंघको आयोजनामा सो सम्मेलन बोलाउनेछन् । सम्मेलनमा उपस्थित भै मतदान गर्ने पक्षराष्ट्रहरूको बहुमतबाट ग्रहण गरिएको कुनै संशोधनलाई अनुमोदनकालागि संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभामा पेश गरिनेछ ।

२. संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाबाट अनुमोदन भएपछि तथा यस प्रतिज्ञापत्रका पक्षराष्ट्रहरूका दुई तिहाई बहुमतबाट आ-आफ्ना संवैधानिक प्रक्रिया अनुसार स्वीकृत भएपछि संशोधनहरू लागू हुनेछन् ।
३. संशोधनहरू लागू भएपछि संशोधनहरू स्वीकार गर्ने पक्षराष्ट्रहरू यस प्रतिज्ञापत्रका व्यवस्था तथा तिनले स्वीकार गरेका कुनै अधिल्लो संशोधनबाट बाँधिन लागेका अन्य पक्षराष्ट्रहरू उपर बन्धनकारी हुनेछन् ।

धारा ५२

धारा ४८ को प्रकरण ५ अन्तर्गत सूचना दिइए तापनि पनि संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले सोही धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित सबै राष्ट्रहरूलाई देहायको विवरणहरूको जानकारी दिनेछन् :-

- (क) धारा ४८ अन्तर्गत हस्ताक्षर, अनुमोदन र सम्मिलन,
- (ख) धारा ४९ अन्तर्गत यस प्रतिज्ञापत्र लागू हुने मिति र धारा ५१ अन्तर्गत कुनै संशोधन लागू हुने मिति ।

धारा ५३

१. यो प्रतिज्ञापत्र जसका अरबी, चिनियाँ, अंग्रेजी, फ्रान्सेली, रसियाली र स्पेनी भाषाका प्रतिहरू समानरूपमा प्रामाणिक छन् । संयुक्त राष्ट्रसंघको अभिलेखालयमा दाखिला गरिनेछ ।
२. संयुक्त राष्ट्रसंघका महासचिवले यस महासन्धिको प्रमाणित प्रतिहरू धारा ४८ मा उल्लिखित सबै राष्ट्रहरूलाई पठाउनेछन् ।